

Současné války mají jen poražené. Rozhovor s Pavlem Baršou

Pavel Barša, Petr Bittner

rozhovor

K čemu může vést izraelský útok na Gazu? Nahradil studenou válku horký mír? A kdo dělá všechno pro to, aby se ze zakládajících dokumentů OSN staly jen cáry papíru? O nových podobách války, o vlivu technologií na současné válčení, ale i proměnách geopolitického uspořádání se Petr Bittner bavil s politologem Pavlem Baršou.

Jak se vedou války dnes oproti předešlým dekadám?

Nastoupily drony a umělá inteligence. A válčící státy se tak staly závislejšími na systémech v rukou globálních oligarchů. Naposledy tento osud potkal Ukrajinu, když byla odkázána na satelitní síť Starlink kontroverzního amerického miliardáře Elona Muska.

Dvě věhlasná americká díla 90. let předvídající nové globální uspořádání byla Konec dějin Francise Fukuyamy, který předvídal nezvratné vítězství liberální demokracie, a Střet civilizací Samuela Huntingtona, který zase předestíral svět, ve kterém již neválčí státy, ale kulturní celky. Kdybychom si chtěli v roce 2024 zahrát na generály po bitvě: Fukuyama, nebo Huntington?

Ani jeden. Byť se státy často odvolávají na civilizační nebo náboženské rozdíly, které podtrhl Huntington, ve skutečnosti se stále řídí především národním zájmem a odtud hrají na všechny strany. Podívejme se na Erdoganovo Turecko, Saúdskou Arábii Muhammada Ben Salmana nebo Vučičovo Srbsko.

A totéž platí pro fukuyamovskou liberální vizi, která tehdy prorokovala nezadržitelné globální rozšíření lidských práv a demokracie. Biden a Blinken odůvodňují zapojení USA do konfliktů podporou demokracie proti autokracii, lidských práv proti tyranii. Ve skutečnosti se pod touto moralistní fasádou snaží zdržovat – nebo alespoň zpomalovat – úpadek americké globální hegemonie. Čili opět veskrze národní zájem.

Můžeme tedy dnes říct, že lidskoprávní doktrína svůj boj o celosvětové rozšíření prohrála?

Především musíme konstatovat, že dílčí úspěchy lidskoprávní doktríny byly každopádně spojeny s unipolární mocenskou převahou Západu vedeného Spojenými státy. Od prvních let minulého desetiletí, kdy se Čína stala druhou největší ekonomikou světa, Putin se vrátil do Kremlu a Arabské jaro po nadějném začátku skončilo návratem diktátorů v Egyptě nebo občanskou válkou v Libyi a Sýrii, však tuto unipolaritu postupně nahradilo to, čemu někteří analytici říkají „apolarita“: USA jsou stále nejmocnější stát, a i díky tomu, že jsou vojensky přítomné všude ve světě, zůstávají jedinou globální velmocí. Stále méně se jim však daří, pokud vůbec, kontrolovat dění ve strategických regionech.

Pokud bychom měli jako lidstvo lidsko-právní doktrínu opustit, co by se stalo její alternativou?

Jako první na řadě by byly různé podoby národního konzervatismu, které už nějakou dobu kvetou na troskách hegemonie Západu. Ten je z konzervativních pozic obviňován, že údajnou nadměrou liberalismu ve smyslu lidských práv a politické korektnosti páchá svou civilizační sebevraždu.

Pokud tato cesta získá převahu, nové režimy a nová spolenectví budou ideologicky zakládána na různých směsích tradicionalismu a autoritářství. Nad lidská práva jednotlivců a menšin – etnických, náboženských, genderových či sexuálních – se postaví práva národních většin udržovat si své kolektivní tradice a stávat se „znovu velkými“, jak by řekl Donald Trump. Příslušnost k většinovému kolektivu reprezentovanému státem získá prim nad příslušností každého člověka k lidskému druhu. Partikularismus navzájem neredukovatelných národních identit a je podepírajících příběhů zvítězí nad lidsko-právním univerzalismem.

Slavný slovinský filozof Slavoj Žižek nahrazuje pojem „studená válka“ pojmem „horký mír“. Je to vhodné označení pro způsob válečných konfliktů mezi vlivovými sférami Západu a Východu v měnícím se globálním uspořádání?

V Žižekově vtipném převrácení je jako vždy zrnko pravdy obalené zavádějící slupkou. V tomto případě je tou zavádějící slupkou analogie mezi současnou situací a bipolaritou Studené války. Právě z důvodů výše zmíněné „strategie mnoha azimutů“ klíčových států ve strategických regionech nelze prostě hovořit o „sférách vlivu“ Západu a Východu. Je Saúdská Arábie – vedle Izraele hlavní opěrný bod americké moci na Středním východě – ve východní, nebo západní sféře? Ve skutečnosti maximalizuje naplňování svých národních zájmů právě tím, že je obrácená na obě strany. Totéž bychom mohli říci o Turecku nebo třeba o Indii. Strategická obojetnost mnoha důležitých států prostě znemožňuje takovou otázku zodpovědět.

Zrnko pravdy však je v tom, že podobně jako vedly USA a SSSR jejich zájmy k tomu, aby se vyhýbali třetí světové válce, vedou teď k témuž výsledku zájmy klíčových regionálních či globálních aktérů.

Jaké aktéry máte na mysli?

Podívejme se třeba na Blízký východ. V této chvíli vrcholí několikaměsíční úsilí Izraele vtáhnout Írán a USA do regionální války, která by snadno mohla přerůst do konfliktu globálního dosahu – a skutečně tak vést k nové bipolaritě. Ta by pro Izrael byla do budoucna strategicky nejvýhodnější – byl by „výspou Západu v Orientu“, abych parafrázoval Theodora Herzla, a měl by jistotu, že ho západní země ve svém vlastním zájmu neopustí. USA a Írán (ale také Hizballáh, jejich klient na izraelských hranicích) však až do teď dělali vše proto, aby válce zabránili. Právě v těchto dnech se rozhoduje o tom, zda se jim to skutečně podaří.

Pro většinu aktérů je zkrátka v současné situaci výhodnější udržovat s pomocí hybridních taktik – jako jsou cílená zabíjení, sabotáže, instrumentalizace migrace či kyberútoky – takový stav „ani mír ani válka“. Právě to má patrně Žižek na mysli se svým spojením „horký mír“.

Jako obyvatelé globálního Severu máme tendenci ignorovat klíčové dění na kontinentech Jihu. Jaké probíhající konflikty takto unikají naší pozornosti, kterou v současnosti upoutávají zejména ruská válka na Ukrajině a izraelský útok na palestinská území?

Mám za to, že české pozornosti unikají všechny ty konflikty, v nichž Západ nemá své „želízko v ohni“, jakým je právě třeba Izrael na Blízkém východě. Málokdy byla v českých médiích slyšet zmínka o brutálním potlačení

povstání v etiopském regionu Tigray etiopským prezidentem Abi Ahmedem. Nemluvě o plíživé občanské válce v dalších etiopských regionech, jako je například ten, v němž žije národ Oromo. Počet obětí tigrayské války přitom šplhá do desítek tisíců, pokud ne statisíců, a jeho přímým důsledkem je v současnosti hrozba hladomoru.

Jen okrajově, pokud vůbec, se v Česku zmiňuje válka mezi súdánskou armádou a paramilitárními jednotkami nazývanými Rapid Support Forces. Ta začala v dubnu 2023 a stále pokračuje. A mimo jiných důsledků, jako je odhadovaných 10 milionů uprchlíků a obnovení etnických masakrů v Dárfúru, zapříčiňuje – podobně jako v Etiopii – hrozbu masového hladu.

Je dnes dominantní příčinou globálních konfliktů náboženství, geopolitika, ekonomické zájmy nebo klimatická změna? A mění se pořadí jejich vlivu?

Většinou je to mix výše zmíněných faktorů, ne vždy všech, přičemž jejich poměrná váha se liší v závislosti na konkrétním kontextu. Nezapomeňme také na konflikty spjaté s exploatací přírodních zdrojů, což například dlouhodobě živí válku na východě Demokratické republiky Kongo. To je mimochodem další závažný regionální konflikt, o kterém se v Česku takřka nemluví.

Jaký mají současné konflikty vliv na globální kapitalismus?

Pokud zůstávají lokalizovány na periferii (jako zmíněný konflikt v Kongu), pak jsou z nich přicházející uloupené statky a špinavé peníze bez problémů usplavňovány a propírány v globálních tocích zboží a kapitálu. Jakmile jsou však tyto konflikty blíže centřům a dopadají potenciálně na celý region, pak hladké fungování současného kapitalismu ohrožují.

Tento fakt je mimochodem například jedním ze zdrojů oficiální neutrality Číny vůči rusko-ukrajinskému konfliktu. Ačkoliv fakticky vzato stojí Čína, jak víme, na straně Ruska – ať již svými masivními dodávkami technologií „dvojitěho užití“ nebo odběrem surovin –, na pokračování a další eskalaci konfliktu zkrátka nemá zájem. Globální moc Číny má totiž těžiště v ekonomickém růstu spjatém s fungováním globálního kapitalismu, do něhož se momentem svého vstupu do Světové obchodní organizace v roce 2001 plně integrovala.

Jaká je role žen a dětí ve válkách? Bylo by válek méně, kdyby vládly ženy?

Určitě ne. Minimálně od dob Magdy Goebelsové (která navíc nebyla jedinou „nacistickou fúrií“) bohužel dobře víme, že ženy se dovedou zapojovat na tu či onu stranu moderních válek stejně tak fanaticky a nelítostně jako muži.

Zároveň je osud žen chycených v současných konfliktech horší než mužů, protože jsou často obětí sexuálního násilí. V současné době používají toto násilí jako zbraň příslušníci súdánských jednotek Rapid Support Forces.

A jaký je osud dětí ve válečných konfliktech? Jaký vliv má válka skrze jejich osudy na další generace?

Trvale zmrzačující následky, jaké může mít na děti zkušenost válečného násilí, i když ho přežijí bez fyzické újmy, jsou dobře popsány mimo jiné i díky pracím neuropsychiatra Borise Cyrulnika, jenž sám jako židovské dítě přežil pokus o deportaci do tábora smrti v nacisty okupované Francii.

Už v devadesátých letech Cyrulnik upozorňoval na to, že odvetná protiteroristická opatření Izraele na

okupovaných územích nesou znaky kolektivní odplaty a ohrožují mj. i bezpečnost Izraele mimo jiné i tím, že vpisují do mysli a srdcí palestinských dětí stigma bezmoci. Těžko se pak divit, že v dospívání se některá z nich pokusí toto stigma „překonat“ teroristickým násilím naměřeným proti Izraelcům. Z jeho postřehu plyne, že logika kolektivní odplaty nikdy nemůže Izraeli zajistit bezpečnost, neboť sama přizívuje hrozbu, na kterou reaguje – přilévá olej do ohně terorismu, který se snaží uhasit.

Opatření, která Cyrulnik kritizoval před pětadvaceti lety, blednou ve srovnání s tím, co vidíme poslední rok v Gaze – pokud se ovšem díváme na britský či francouzský kanál, nikoliv na ČT24.

Izraelcům se možná podařilo zničit větší část vojenských kapacit a organizační struktury Hamásu, zabíjením a kolektivním týráním civilního obyvatelstva však vepsal nenávist, z níž se živí jeho ideologie, do srdcí a myslí dalších generací Palestinců.

Umíte si představit svět bez války?

Od Putinova útoku a Ukrajinu v únoru 2022, masakru Hamásu před rokem a následné izraelské odvety jsem velmi pesimistický. Tyto a další války posledních let jen dokládají to, co někteří teoretici vojenství a historikové války říkají už dlouho: industriální technologie zabíjení a demokratická politika, která z války vládců učinila válku národů, včetně civilistů, způsobily, že války mají nezadržitelný sklon stávat se totálními a způsobovat stále více obětí na straně civilistů než bojujících.

Jinak řečeno, v současných podmínkách vést válku rytířským, čistým způsobem nelze. A míra její ničivosti je taková, že může být stěží racionálně obhajitelná jako „pokračování politiky jinými prostředky“. Jakmile se válka plně rozhoří, její důsledky způsobují zpravidla i vítězi takové škody, že na tom je hůře, nikoliv lépe než před samotnou válkou.

Nikoliv idealistické blouznění, ale právě toto realistické a racionální konstatování, by nás mělo vést k úsilí vybudovat takový mezinárodní řád, který by se obešel bez války.

Něco jako novou Chartu OSN?

Chartu OSN z roku 1945 lze chápat jako pokus o založení takového řádu. Realizaci míru však zabránila bipolarita Studené války mezi lety 1948 a 1989 a následně ztroskotat i pokus k podepření trvalého míru západní unipolaritou v letech 1989 a 2011. Ta nakonec, jak jsme viděli, nevedla k míru, ale k válkám vedeným jménem lidských práv a demokracie v Afghánistánu a Iráku, které místo těchto svých cílů přinesly statisíce mrtvých a stěží kvantifikovatelné škody, které zcela jistě převýšily utrpení a škody předtím páchané nedemokratickými režimy, jež Američané v těchto dvou zemích svrhly.

V Afghánistánu se dokonce přesně po dvaceti letech vrátil k moci týž režim a zavedl tutéž misogynní krutovládu jako předtím. Nejenže západní hegemonie nerealizovala záměry Charty OSN, jejichž realizaci předtím zabraňovala bipolarita, ale po jejím skončení USA blokuje jakoukoliv rezoluci v Rady bezpečnosti OSN, která by odsoudila zabíjení a týráním civilního obyvatelstva Gazy podobně jako Rusko blokuje jakoukoliv rezoluci, která by odsoudila jeho agresi Ukrajiny. Dva stálí členové Rady bezpečnosti OSN tedy dělají poslední dva roky vše proto, aby se Charta OSN, Všeobecná deklarace lidských práv či Konvence o genocidě staly jen cáry papíru.

Pavel Barša vystoupí na Inspiračním fóru v programu Válka bez pravidel: O budoucnost konfliktů v měnícím se

světě (sobota 2. listopadu, 12:30 – 14:00).

Rozhovor původně vyšel v Deníku Alarm.